

TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN İŞLEYİŞİNDE DÜŞÜNCE KURULUŞLARININ ROLÜ

THE ROLE of THINK-TANKS in TURKISH FOREIGN POLICY-MAKING

Göktürk TÜYSÜZOĞLU¹

Özet

Düşünce kuruluşları, çoğulcu bir demokraside karar alma mekanizmalarını etkileme anlamında en etkin araçlardan biri olarak bilinmektedir. Özellikle ABD ve diğer Batılı ülkelerde, politika üretim sürecine müdahil olabilen sivil kurumsal yapılar olarak beliren düşünce kuruluşları, Soğuk Savaş sonrası tüm dünyaya yayılmıştır. Türkiye de bu sürece eklenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası iddialı dış politika hedeflerine yönelen Türkiye’de düşünce kuruluşlarının görünürlüğü de artmıştır. Ne var ki, devlete hâkim olan güvenlikçi dış politika algısı ile düşünce kuruluşlarının objektifliği ve bağımsızlığını olumsuz yönde etkileyen yapısal sorunlar, düşünce kuruluşlarının etkinliğini azaltmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının büyük bir bölümü iktidara yön verecek alternatifleri değerlendirmekten çok, izlenen dış politikayı meşrulaştırmaya yönelik bir tutum sergilemektedir.

Anahtar Sözcükler: ABD, ASAM, Meşruiyet, Demokrasi, Objektiflik.

Abstract

Think-tanks are known as one of the most efficient tools that affect the decision making mechanism in pluralistic democracy. Think-tanks are known as the institutional actors that take part in the process of policymaking, especially in the US and other Western countries and have expanded whole of the world after the Cold War. Turkey has also articulated herself to this process. Visibility of think-tanks has been improved in Turkey, who has been gravitated towards assertive foreign policy objectives. However security-oriented foreign policy perception and the structural problems which negatively affect the objectivity and independence of think-tanks reduce the effectiveness of these institutional actors. Concordantly in good part of think-tanks in Turkey adopt an attitude that legitimizes the foreign policy that the government has already applied.

Keywords: US, ASAM, Legitimacy, Democracy, Objectivity.

¹ Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gktrkt@gmail.com

Giriş

Düşünce kuruluşları ya da Anglo-Sakson terminolojisi ile ifade edersek, “think tank”ler, araştırma, analizde bulunma ve bu analizleri yayın olarak sunarak karar alma mekanizmalarını etkileme gibi işlevler üstlenmiş sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilebilir. Düşünce kuruluşlarının kapsamına giren en önemli siyasal mecralardan biri de dış politika oluşumudur. Soğuk Savaş öncesi dönemde siyasal önderlerin oldukça sınırlı ve ketum bir yapı arz eden yakın çevreleri aracılığıyla yapılandırılan dış politika, Soğuk Savaş sonrası dönemde ve bugün de geçerli olmak kaydıyla, düşünce kuruluşlarının yaptıkları çalışmalardan önemli oranda esinlenen ya da düşünce kuruluşları üzerinden meşrulaştırılan bir politika alanı haline gelmiştir. Özellikle ABD, İngiltere ve Kıta Avrupa’sında yer alan devletlerin dış politika tercihleri/stratejileri ile yine bu ülkelerde kurulmuş olan çeşitli düşünce kuruluşlarının rolleri dikkatle incelendiğinde, farklı siyasal iktidarların tercihlerine bağlı olarak, düşünce kuruluşlarının dış politika oluşum sürecindeki rollerinin/etkinliklerinin de değiştiğini görürüz. Ancak bu tercih, düşünce kuruluşu olarak adlandırılan kurumsal yapıların dış politika oluşumu ve uygulaması sürecindeki rollerini yadsımamaktadır.

Düşünce kuruluşlarının Türk Dış Politikası’nın oluşum ve uygulama sürecindeki rollerinin ne kadar etkin olduğu ise oldukça tartışmalıdır. Zira bu kurumların, mali ve teknolojik açıdan kendi kendisine yeten ve farklı araştırma yöntemleri ile dış politika alternatiflerini değerlendiren bir örgütsel yeteneğe/güce sahip oldukları da söylenemez. Dış politika oluşum sürecinin ciddi anlamda güvenlikleştirilmiş olması, Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının en temel problemi. Sivil toplum kuruluşu niteliğine haiz olan düşünce kuruluşlarının, dış politika alternatifleri üzerinde durabilmek için ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelere “devlet sırrı” gerekçesiyle erişim izni verilmemesi, düşünce kuruluşlarının dış politika oluşumu ve farklı politika alternatiflerinin değerlendirilmesi noktasında işlevsiz kalmalarına neden olmaktadır. Türkiye’de düşünce kuruluşlarına hükümetler tarafından atfedilen rol, hükümetin kendi dünya anlayışına ve ideolojisine uygun olarak şekillendirdiği dış politika çizgisini meşrulaştıran birer sivil toplum aktörü olmalarıdır. Türkiye’de, düşünce kuruluşlarından, objektif ve uzun vadeli analizler ya da politika alternatifleri üretmesi değil, izlenen dış politika çizgisini meşrulaştıran, doğrulayan ve reklamını yapan bir pozisyon almaları beklenmekte ya da istenmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle düşünce kuruluşu kavramının üzerinde kısaca durulacaktır. Daha sonra ise Türkiye’de düşünce kuruluşu kavramının nasıl algılandığı, bu kuruluşların kendilerini nasıl konumlandıkları ve dış politika oluşum sürecindeki rolleri ve etkinlikleri değerlendirilecektir. Çalışmanın varmak istediği ana fikir, Türkiye’de düşünce kuruluşlarına atfedilen rolün objektif, tutarlı ve etkin stratejiler üretmekten daha çok, mevcut dış politika çizgisini toplumsal/siyasal anlamda meşrulaştıracak sivil kurumsal aktörler olmalarının beklendiği hususudur.

1. Düşünce Kuruluşlarının Kavramsal Arka Planı, Tarihsel İzdüşümü ve Sınıflandırılmaları

Düşünce kuruluşları; araştıran, analiz yapan ve yaptığı araştırmalar ile analizleri, gerek ulusal, gerekse de uluslararası anlamda ortaya koyduğu yayınlar ile kamuoyuna ve karar alıcılara sunan sivil uzmanlık örgütleridir. Toplumun ya da devletin ihtiyacına yönelik olarak faaliyette bulunan bu kurumlar, ortaya koydukları alternatif çözüm önerileri aracılığıyla karar alıcıları etkilemeyi ve böylece demokratik siyasal işleyişin en önemli unsurlarından biri olan katılımı güçlendirmeye çalışmaktadır. Düşünce kuruluşlarının etkinliği (think tank’ler) çoğulcu siyasal anlayışın ve demokrasinin kurumsallaştırılması anlamında değerlendirilmesi gereken simgesel bir husus olarak görülmelidir.

Düşünce kuruluşlarını faaliyete geçirenler “entelektüel girişimciler” olarak görülmektedir. Bu kurumların işleyişlerine ilişkin en önemli faktörler bağımsız ve özgür bir yapıya sahip olmaları ve gelişmeleri de bu çerçevede içerisinde değerlendirerek toplum/devlet için en olumlu ya da kazançlı seçenek hangisi ise onu ön plana çıkarmalarıdır. Sivil toplum örgütü sınıflandırması içerisinde değerlendirilmesi gereken bu kurumsal yapılar, siyasi partilerin/aktörlerin baskısından uzak hareket etmelidir. Zira bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini koruyabilmek ve araştırmalarını nesnel bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için, siyasi parti/aktörlere bağımlı olmamak en önemli kriter olarak görülmektedir. Nitekim düşünce kuruluşları, lobi grubu olarak görülemez. Lobi gruplarının/kurumlarının görevi belli grupların, bazı politika alanları ya da çeşitli alanlardaki çıkarlarını korumak ve onların özel çıkarları doğrultusunda hareket etmek iken, düşünce kuruluşları, toplumun genelini ilgilendiren ve herkesin kazançlı çıkacağı kısa, orta ve uzun vadeli stratejiler üretmek hedefinde birleşirler. Ulusal gücü/kazancı maksimize edebilmek ve kaynakları rasyonel olarak kullanabilmek,

düşünce kuruluşlarının temel motivasyonu olarak görülmelidir (Karabulut, 2010: 92).

Bağımsız kararlar alabilmek düşünce kuruluşlarının sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi için çok önemlidir. Bu bağlamda, düşünce kuruluşlarının hükümet ya da devlet tarafından değil, bağımsız aktörler/kuruluşlar tarafından finanse edilmeleri gerekmektedir. Zira devlet/hükümet eliyle kurulan düşünce kuruluşları; objektif, tarafsız ve bağlantısız olamaz. Böyle bir durumda da onların özgür hareket etmeleri, gerektiğinde devleti/hükümeti eleştirmeleri ve alternatif politikalara yönelmeleri mümkün olmamaktadır. Siyasi baskılardan azade bir çalışma yapılabilmesi için, düşünce kuruluşlarının devlet ya da iktidara bağımlı olmaması gerekmektedir (Karabulut, 2012: 93). Düşünce kuruluşlarının çalışmalarında “bağımsız” ve “özgür” olabilmeleri için ekonomik özerkliğe sahip olmaları ve bu ekonomik gücü istedikleri ölçüde çalışmalarına yansıtılabilmeleri gerekmektedir. En iyi uzmanlarla çalışmak, yeterli teknolojik altyapıya sahip olmak ve alan araştırmaları için gerekli olan mali kaynağı sağlayabilmek, düşünce kuruluşlarının ekonomik özerkliğine yaslanan unsurlar olarak görülmelidir.

Düşünce kuruluşları dış politika üretimi çerçevesinde hükümetlere ciddi oranda etki etmektedir. Alternatif politikalar ileri sürmeleri, izlenecek dış politikanın olumlu ve olumsuz yönlerini araştırmaları, üst düzey bir tartışma ortamı yaratmaları, devlette çalışabilecek uzmanlar yetiştirmeleri, ülke halkını izlenecek politika hakkında bilgilendirmeleri ve özellikle arabuluculuk/çatışma çözümü noktasında hükümetin ve karşı tarafın atacağı adımları hesaplayıp, tamamlayıcı ya da sorun çözücü alternatifler sunmaları, düşünce kuruluşlarının en önemli özellikleri arasında görülmektedir.

Düşünce kuruluşları ilk kez 20. yüzyılın başlarında ABD’de ortaya çıkmıştır. Bu kurumların, dış politika ve devlet mekanizmasını, sahip oldukları uzmanlık çerçevesinde değerlendirip, farklı alternatifler sunmaları beklentisi temel çıkış noktası olarak görülmektedir. Russell Sage Foundation, Carnegie Endowment ve Hoover Institution gibi düşünce kuruluşları, siyasal iktidara ve politikacılara danışmanlık yapmak üzere 20.yüzyılın başında ortaya çıkmıştır (Keskin, 2005: 49). Bağımsız birer sivil toplum kuruluşu olarak bilinseler de, gerek bu tarihlerde kurulan, gerek Soğuk Savaş esnasında faaliyete geçen, gerekse de günümüzde aktif olarak çalışmakta olan ABD’deki düşünce kuruluşlarının Cumhuriyetçi Parti ya da Demokrat Parti ile çok yakın temas içerisinde olduğu ve bu partiler için politika üretim merkezi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda, realizmin başat ideolojik

anlayış haline geldiği Soğuk Savaş döneminde, ABD'deki düşünce kuruluşlarının da izlenen dış politika anlayışını meşrulaştıracak şekilde realist paradigmayı güçlendirecek çalışmalar yürüttüğünü ve daha çok güvenlik ile askeri strateji üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, düşünce kuruluşlarına sağlanan fonlar da siyasetin işleyişinden ve rekabetten bağımsız düşünülemez. Bugün ABD Dış Politikası'nın yönlendirilmesi anlamında çok önemli bir rolü olan RAND Corporation (1948), Foreign Policy Research Institute (1955) ve Center for Strategic and International Studies (1962) gibi etkin düşünce kuruluşlarının ortaya çıkışı da Soğuk Savaş dönemine rastlamaktadır (Higgott ve Stone, 1994: 15-34).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ise düşünce kuruluşlarının sayısı daha da artmıştır. Üstelik artık dünyanın hemen her bölgesinde düşünce kuruluşları kurulmuş durumdadır. Soğuk Savaş döneminde daha çok ulusal güvenlik ve askeri stratejiye odaklanmış olan düşünce kuruluşları, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle insan hakları, ekonomi, küreselleşme, çevre güvenliği gibi alanları da kapsar hale gelmiştir (McGann, 2005). Bu nedenle, bugün çok sayıda kişinin düşünce kuruluşları için çalıştığını ve bu kurumların özellikle devletlerin dış politika algılarını etkileme bakımından çok önemli bir sivil farkındalık unsuru haline geldiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, özellikle ekonomik anlamda siyasal iktidara olan bağımlılık ve işlenecek bilgiye ulaşım noktasında yaşanan zorluklar, düşünce kuruluşlarının karşı karşıya kaldığı en temel problemler olarak görülmektedir. Şüphesiz bu sorunlar, düşünce kuruluşlarının nesnellığı, bağımsızlığı ve inandırıcılığı gibi hususlarda soru işaretlerinin belirmesine neden olmaktadır.

Düşünce kuruluşlarının işleyişine ilişkin olarak genel itibarıyla ABD modeli ve Fransız modeli olarak adlandırılan 2 model üzerinde durulduğu söylenebilir (McGann, 2005). Buna göre, ABD'deki siyasal yapılanmanın/sistemin nispeten daha çoğulcu ya da açık bir olması nedeniyle düşünce kuruluşlarına kullanabilecekleri geniş bir alan yaratılmaktadır. Hatta düşünce kuruluşlarının devletten/hükümetten bağımsız bir şekilde çalışmalar yürütmesinin ancak Anglo-Amerikan siyasi kültürünün beraberinde getirdiği bir özgürlüğün ürünü olduğu ve diğer siyasal anlayışlar açısından bu özgürlüğün/özerkliğin söz konusu olamayacağı da ifade edilmektedir. Fransız modeli ise, genel itibarıyla Kara Avrupası'nda kurulmuş ya da kurulacak olan düşünce kuruluşları açısından geçerli olabilir. Avrupa'daki siyasi partilerin, gerek teşkilatlanma, gerekse de disiplin anlamında oldukça katı bir yapı arz etmesi ve bu devletlerdeki güçlü bürokrasi algısı, karar alma süreçlerinin çok daha kapalı bir sürecin ürünü olmasına ve dolayısıyla düşünce

kuruluşlarının geri planda kalmasına neden olmaktadır. Fransa örneğinde değerlendirdiğimizde, toplumsal/siyasal entelektüeller ile devlet arasında çok ciddi bir ayrışmanın gözlenmemesi ve siyasi partilerin birey ile devlet arasındaki ilişkinin düzenlenmesi anlamında temel aktörler olarak görülmesi, düşünce kuruluşlarının ikinci plana atılmasına neden olmaktadır. Fransa başta olmak üzere Kara Avrupa’ında düşünce kuruluşlarının, ancak siyasi işleyiş ciddi bir tıkanıklığa uğradığı ve kriz büyüdüğü anlarda devreye girmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, Fransız örneğinde, düşünce kuruluşlarının devletten bağımsız hareket etmesi ya da özerkliği çok da üzerinde durulan bir husus değildir (Güvenç, 2006: 161).

Bugün itibarıyla düşünce kuruluşlarında akademisyenler, eski bürokratlar, siyasetçiler ve eski diplomatlar bir araya gelmekte ve özellikle dış politika meselelerini ele alarak, izlenebilecek politika alternatiflerini ve bu alternatiflerin olumlu/olumsuz yanlarını ortaya koymaya çalışmaktadır (Karakurt, 2007: 1-20). Düşünce kuruluşlarının öngörülerini gerçekleştirmede saygınlıkları artmakta ve bu düşünce kuruluşları, yönetimler nezdinde dikkate alınan ve önerileri uygulama alanına konan aktörler haline gelmektedir. Rapor, dergi, kitap ve projeler düşünce kuruluşlarının kendilerine yönelik siyasi/toplumsal farkındalığı arttırmak için kullandıkları araçlar olarak görülmelidir. Özellikle ABD’de ve genel olarak Batılı ülkelerde, düşünce kuruluşlarından dışişleri bakanlığına bürokrasisine geçişler oldukça yaygındır. Yani düşünce kuruluşları, aynı zamanda devletin kullanabileceği uzmanlar da yetiştirmekte ve birer eğitim organı olarak da görülebilmektedir.

Düşünce kuruluşlarının sınıflandırılması anlamında üzerinde uzlaşmaya varılmış ortak bir çerçeve bulunmamaktadır. Ancak şöyle bir sınıflandırma çoğunlukla kabul görmektedir.

- Etkinlik derecesine göre: Küresel, Bölgesel ya da Ülkesel.
- Bağımsızlık derecesine göre: Tam bağımsız, yarı bağımsız ve tam bağımlı.
- İşlevlerine göre: Bölge ya da ülke tabanlı çalışmalarda bulunan (Balkanlar, Rusya, vb.) gibi ya da işlevsel (insan hakları, demokratik işleyiş, askeri güvenlik, vb.) çalışmalar yapan (Karabulut, 2012: 96).

Bunun yanı sıra düşünce kuruluşlarının politika yapıcı, partizan, bilim odaklı ve aktivist gibi anlamlandırmalar çerçevesinde de sınıflandırıldığını biliyoruz. Örneğin, RAND politika yapıcı, Heritage Foundation ve Center for American Progress partizan, Brookings Institution ve Chatham House bilim odaklı ve Human Rights Watch ve

Amnesty International ise aktivist olarak değerlendirilmektedir (McGann, 2014).

Bugün dünyada 6 bine yakın düşünce kuruluşu aktif olarak çalışmaktadır ve bunların neredeyse 1/3'ü ABD merkezlidir. ABD, düşünce kuruluşlarının anavatanı olarak görülmekte ve özellikle dış politika stratejisinin oluşturulmasında düşünce kuruluşlarının çalışmalarına büyük bir önem atfedilen bir ülke olarak bilinmektedir. Bu bağlamda, ABD'deki düşünce kuruluşlarının kurumsal yapı, bütçe, kaynak, uzmanlık altyapısı ve çalışan sayısı açısından dünyanın geri kalanından ciddi anlamda farklılık gösterdiğini söylemek gerekir (Karabulut, 2012: 99-100). Brookings Institution, Council on Foreign Relations, Carnegie Endowment, RAND, CSIS ile Heritage Foundation, ABD Dış Politikası'nın oluşumuna da ciddi anlamda etki eden/katkı sunan düşünce kuruluşlarıdır.

Avrupa'daki düşünce kuruluşlarına göz gezdirdiğimizde İngiltere (Londra) merkezli olanların ön plana çıktığını görüyoruz. Chatham House, International Institute for Strategic Studies ile Overseas Development Institute merkezi Londra'da bulunan ve dünyanın en bilinen düşünce kuruluşları arasında gösterilen kurumlardır. Stockholm International Peace Research Institute (İsveç), Centre for European Policy Studies (Brüksel), German Council on Foreign Relations (Almanya), French Institute of International Relations (Fransa), Avrupa'daki diğer önemli düşünce kuruluşlarıdır.

ABD ve Avrupa'nın dışında kalan düşünce kuruluşlarını irdelediğimizde ise, bu kurumsal yapıların ekonomik, teknolojik ve uzmanlık ilişkileri anlamında kuruldukları devletlere daha bağımlı bir yapı arz ettiğini ve genel siyasal yapılanma ile benimsenen dış politika çizgisini olumlayan/meşrulaştıran bir işleyişe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan en önemlileri; Chinese Academy of Social Sciences (Çin), Japan Institute of International Affairs (Japonya), Institute for Defence Studies and Analyses (Hindistan), Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies (Mısır), Institute for National Security Studies (İsrail), Centre for Strategic and International Studies (Endonezya) ve Centre for Conflict Resolution (Güney Afrika) olarak görülebilir.

2. Düşünce Kuruluşlarının Türkiye'deki Konumu ve Türk Dış Politikası'nın Oluşum Sürecindeki Rolü

Düşünce kuruluşu kavramı Türkiye'de Soğuk Savaş döneminden beri tartışılıyor olsa da, bu tarz sivil kurumsal yapıların örgütlenmesi daha çok Soğuk Savaş dönemi sonrasına rastlamaktadır. Türk Dış Politikası'nın edilgen bir görünüme bürünmesinde büyük bir rolü olan çift kutuplu sistemsel yapının ortadan kalkması ve Türkiye'nin, eski Sovyet coğrafyası ve Ortadoğu başta olmak üzere, komşu coğrafyalara yönelik ilgisinin siyasal iktidarlar tarafından kurumsallaştırılmak istenmesi, bu bölgelere yönelik çalışmalar yapacak ve bilgiyi işleyecek aktörlere olan ihtiyacı arttırmıştır. Ancak tam bu noktada ciddi bir mesele ortaya çıkmıştır. Devlet aygıtının elinde tuttuğu bilgiyi paylaşma noktasında her daim isteksiz oluşu (Zengin, 2011: 141-151), düşünce kuruluşlarının karşı karşıya kaldıkları önemli bir problem olmuştur. Devletten bağımsız düşünce kuruluşlarının kurulabilmesi için sermaye bulunamaması, bu kuruluşlara ilişkin hukuki altyapının hazır olmaması ve hükümetlerin, bağımsız ve eleştirel bir yapı öngörecektir düşünce kuruluşları fikrine, muhalefeti güçlendireceği gerekçesiyle sıcak yaklaşmamaları, Soğuk Savaş sonrası dönemde dahi düşünce kuruluşlarının Türkiye'de yeterince gelişmemiş olmasının en önemli nedenleri olarak görülebilir. Esasen Türkiye'deki tartışmanın da, ABD ve Fransız modelleri üzerinden yürütüldüğü ve daha çoğulcu, eleştirel ve siyaseten özerk bir yapı arz eden ABD modelinin Türkiye'deki siyasal iktidarlar tarafından benimsenmediğini söyleyebiliriz (Güvenç, 2006: 161).

2.1. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'de Düşünce Kuruluşları ve Türk Dış Politikası

Türkiye'de düşünce kuruluşu olarak görülebilecek ilk özel araştırma kuruluşu 1965'de kurulan ve ilk kurulduğu dönemde adı İktisadi Kalkınma Tesisi (İKT) iken, 1967'de yapılan bir değişiklik sonrası İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)'na dönüştürülen kurum olmuştur. Türkiye'de ve dünyada çok ciddi ekonomik/siyasal değişimlerin, dönüşümlerin yaşandığı ve ekonomik dönüşüm sürecinin beraberinde getirdiği sıkıntıların ideolojik/sistemsel kamplaşmadan da etkilenecek insanları sokaklara döktüğü dönemde kurulan bu kuruluş özel sektörün devletin ekonomi politikalarına etki edebilmek için kullandığı bir araç olarak görülmüştür. Nitekim kurucuları İstanbul Ticaret Odası (İTO), İstanbul Sanayi Odası (İSO) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)'dur. 1961 Anayasası'nın getirdiği nisbi özgürlük ortamı içerisinde kurulan ve teşkilatlanan bu kurumun hedefi planlı ekonomi

hedefine ve AET ile imzalanan ortaklık antlaşmasına uygun olarak Türk ekonomisinin altyapısını yeniden inşa edebilme hususunda hükümetlere yardımcı olmaktadır. Yani İKV'nin esas hedefi, Türk hükümeti ile iş dünyası arasında koordinasyonu sağlayabilmek ve karar alıcıların kullanabileceği araştırma ve analizler yapabilmektir. İKV, Soğuk Savaş boyunca daha çok ekonomik işleyişle ilgili olmasına karşın, Türkiye'nin dış aktörlerle olan ilişkilerinde strateji geliştiren tek devlet dışı kurumsal aktör olmuştur. Hatta çoğu zaman Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin bir devamı gibi algılanmıştır (Güvenç, 2006: 161-162). Daha çok araştırma, analiz ve yayın üzerine odaklanan ve işin siyasal boyutuna fazlaca girmeden özellikle de AET ile olan yakınlaşma sürecinin teknik ve uzmanlık boyutuna yönelen İKV, ekonomi politikalarını destekleyen, yönlendiren ve gerektiğinde meşrulaştıran bir aktör olarak görülmüştür. Ne var ki, İKV'nin yöneticisi ve kurucusu olan işadamlarının hükümetler ile olan yakın ilişkileri, bu örgütün devletin bir organı olarak da algılanmasına neden olmuştur.

Bugün Türkiye'deki düşünce kuruluşlarının çok büyük bir bölümünün yönelmiş olduğu dış politika alanında çalışan ilk sivil kurumsallaşma ise 1971 yılında Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmaya başlanan Dış Politika/Foreign Policy adlı derginin attığı temel üzerine inşa edilen ve 1974 yılında kurulan Dış Politika Enstitüsü (DPE) olmuştur (Dış Politika Enstitüsü, 2014). Dış politikanın ideolojik bağlamdan kurtarılacak nesnel gerçekler üzerine inşa edilmesini hedefleyen bu yapı, gerek mali kaynaklarının yetersiz olması, gerekse de kurucularının daha sonraki dönemde siyasal iktidarlar ile yakınlaşarak tarafsızlıklarını ve nesnelliklerini yitirmeleri sonrası bir düşünce kuruluşu olarak etkinliğini yitirmiştir. DPE, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, özellikle Kıbrıs Meselesi özelinde Türk Dışişleri Bakanlığı'nın kullandığı bir propaganda aracı haline gelmiştir/getirilmiştir. 1980 sonrası özel sermaye ve iş dünyasının siyasal/toplumsal etkinliği önlenemez bir yükseliş içerisine girmiş olmasına karşın, 1980'de yaşanan darbe sonrası demokratik işleyişin kesintiye uğraması, sivil aktörlerin dış politika nezdindeki etkinliğinin de baskılanmasını beraberinde getirmiştir (Güvenç, 2006: 163-164). Bu dönemde kurulan en önemli düşünce kuruluşu, yine özel sektör tarafından finanse edilmiş olan Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV) olmuştur. Sağ muhafazakâr bir tabanın temsilcisi olan SİSAV, özellikle 12 Eylül darbesi sonrası Türkiye'nin Avrupa'da çok ciddi darbe almış olan prestijini düzeltmek ve özellikle Avrupa kurumlarındaki temsilini güçlendirebilmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Zamanla devlet ile daha da yakınlaşan SİSAV, bir süre sonra "kamu yararına çalışan kuruluş" sıfatını kazanarak "vergi muafiyeti"nden de

yararlanmaya başlamıştır (Güvenç, 2006: 164). Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonrasında da varlığını sürdüren bu örgütün, 1990'lı yıllarda devlet bütçesinden de destek aldığı bilinmektedir. 2000'li yıllarla birlikte görünürlüğü oldukça azalan SİSAV, hiçbir dönemde devletten bağımsız hareket etmeyen, daha çok emekli bürokrat, asker ve akademisyenlerin devlet içerisindeki bağlantılarından yararlanarak etkinlik göstermeye çalışan ve mevcut dış politika stratejisini olumlayan bir kurum olarak görülmüştür. Bu yönüyle, SİSAV'ın da tıpkı İKV ve DPE gibi düşünce kuruluşu tanımının içerdiği bağımsızlık ve nesnelliğe sahip olmadığı söylenebilir.

Görüldüğü üzere, Soğuk Savaş döneminde düşünce kuruluşu tanımı içerisine girebilecek ve devletin dış politika alternatiflerini değerlendirecek bir aktör bulabilmek mümkün değildir. Varolan sivil kurumsal yapılar da gerek destek aldıkları aktörler, gerek üyelik portföyleri, gerekse de izledikleri strateji açısından devletin izlediği dış politikayı meşrulaştırmayı hedeflemiştir.

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Düşünce Kuruluşları ve Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş sonrasında güvenlik anlayışında ciddi birtakım değişimler görülmeye başlanmıştır. Güvenlik algısının yapılandırılması ve güvenliğin inşa edilmesi sürecinde yalnızca asker/sivil bürokrasiye odaklanmış ve sivil toplumun genel itibarıyla dışlandığı bir politika oluşum süreci değil; üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, medya ve araştırma merkezleri (düşünce kuruluşları) gibi kamuoyunun farklı kesimlerini temsil eden sivil, çoğulcu, katılımcı ve çok daha demokratik bir karar alma süreci işletilmeye çalışılmaktadır (Aras, Toktaş ve Kurt, 2010: 167). Böyle bir toplumsal/siyasal anlayışın belirmesinin en önemli nedeni ise güvenliğin tanımına ve kapsamına ilişkin ciddi değişimlerin yaşanmış olmasıdır. Nitekim güvenliğin sadece askeri ve idari bir mesele olarak görülemeyeceği, ekonomi, bilgi ve teknoloji ile çevre gibi sektörleri de kapsamına aldığına dair bir genel kabul yaratılmıştır (Buzan, 1997: 5-28). Bu bağlamda, güvenliğin kapsamına ilişkin genişlemenin, geniş bir toplumsal tabanı ve o tabana hitap eden sivil kurumsal yapıları da ilgilendirdiği ortaya konmuştur. Küreselleşmenin artan hızına paralel olarak devlet ile birey arasındaki ilişkinin ekonomik, siyasal, çevresel ve kültürel bir çerçeve içerisinde şekillenmesi, güvenliğe dair siyasal ve toplumsal algıyı da farklılaşmaya itmiştir.

Böylece Soğuk Savaş döneminde ideolojik bağlamda belirmiş olan kutupların arkasına saklanan ya da bu kutuplar arası ilişkilerin şekillendirdiği güvenlik anlayışı değişmek zorunda kalmıştır. Artık Soğuk Savaş döneminin öngörülebilir, durgun ve esnek olmayan güvenlik yaklaşımından bahsedemeyiz. Bugün güvenlik deyince akla yalnızca silahlar ve askeri teknolojiler değil, halkları ve bireyi özgürleştirmeyi amaçlayan ve barışa odaklanmış bir kavramsal çerçeve gelmektedir. Güvenlik anlayışında yaşanan bu değişim Türkiye'ye de yansımıştır. Devlet merkezli güvenlik anlayışına aşına olan Türkiye'de bu dönüşümün gerçekleştirilmesi süreci oldukça sancılı olmakta ve halen devam etmektedir (Ereker ve Aydın, 2013). Düşünce kuruluşları da bu süreç içerisinde akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve üniversiteler tarafından desteklenmeye ve finanse edilmeye başlanmış ve hükümet, üst düzey bürokrasi ile ordu işbirliğinde geliştirilen dış politika üretim sürecinde sivil aktörlerin rolü ve görünürlüğü artmaya başlamıştır. Ne var ki, bu süreç henüz emekleme aşamasındadır. Türkiye'nin dış politika üretim sürecinde son derece kapalı, dar kapsamlı ve otoriter kalıplara yaslanan geleneksel anlayışın terk edilmeye ve sivillerin taleplerinin etken bir faktör olarak ele alınmaya başlanmasında düşünce kuruluşlarının önemli bir rolü olmuştur. Düşünce kuruluşlarının, Soğuk Savaş dönemi esnasında belirginleşen geleneksel dış politika stratejilerinin aşılması ve yeni stratejilerin değerlendirilmesi anlamında cesaretlendirici ve meşrulaştırıcı bir sivil dayanak rolü oynadığını söyleyebiliriz. Buna örnek olarak Kıbrıs Meselesi ve Kuzey Irak ile ilişkiler bağlamında değişen dış politika stratejisini gösterebiliriz (Sandıklı, 2008: 14-16).

Türkiye'de asker/sivil bürokrasinin egemenliğinde şekillendirilen dış politika yaklaşımı, özellikle milenyum sonrası dönemde ciddi bir değişime uğramıştır. Böylece güvenliğin tanımında ve kapsamında gerçekleşen değişim, Türkiye'deki dış politika yapımını da etkilemeye başlamıştır. Daha katılımcı ve sivil bir görünüm arz etmeye başladığı söylenebilecek olan dış politikaya dair üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise güvenlik üzerine çalışan/uzmanlaşmış personele sahip ve karar alma mekanizmasına etkide bulunmayı hedefleyen sivil kurumsal yapılar olarak değerlendirilecek düşünce kuruluşlarının artan etkinliğidir. Medya, üniversiteler ve genel olarak kamuoyu tarafından yakından takip edilmeye başlanmış olan düşünce kuruluşları, askeri ve sivil bürokrasinin egemenliğindeki dış politikayı alternatif çözümler/stratejiler çerçevesinde yeniden ele alarak toplumsal farkındalığı ve dış politikaya dair demokratik denetimi gündeme getirmeye başlamışlardır (Aras, Toktaş ve Kurt, 2010: 169-175). Düşünce kuruluşları, sivil denetimine/etkisine

kapalı bir alan olarak görülen dış politika hususunda nisbi bir sivilleşme, aktör temelinde çeşitlilik, dış politika ve güvenlik stratejileri konusunda da kullanılabilir alternatifler yaratmıştır. Ne var ki, tüm bu olumlu faktörlere karşın, düşünce kuruluşlarının etkinliğinin Batı'daki düzeyin oldukça gerisinde olduğunu söylemeliyiz. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki düşünce kuruluşlarına ilişkin olarak söylenmesi gereken en önemli unsurlardan biri de objektiflik konusunda yeterince ilerleme kaydedilememiş olmasıdır.

Bugün itibarıyla özel teşebbüsler sonucu belirmiş olan düşünce kuruluşlarının yanı sıra üniversitelere, dışişleri bakanlığına ve orduya bağlı olan, yani tam manasıyla tarafsız ve objektif olmalarını bekleyemeyeceğimiz düşünce kuruluşları Türkiye'de dış politikaya dair gündemi belirlemeye ve karar alıcıları etkilemeye/desteklemeye ya da alınan kararları toplum nezdinde meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Ancak devlet fonları ya da iktidarı destekleyen kişi/kuruluşlar tarafından finanse edilen düşünce kuruluşlarının ekonomik anlamda daha güçlü olmaları onların medya ve genel olarak kamuoyu nezdinde daha çok bilinen kurumlar olmalarını sağlamaktadır. Esasen bu durum, düşünce kuruluşu mantığına çok da uygun değildir ve tarafsızlık, bağımsızlık ile objektiflik gibi hususlarda da güvenilir olmayan sonuçlar doğurur.

Düşünce kuruluşları hem fon yönetimi hem de insan kaynağı açısından Türkiye'de de ciddi bir sektör haline gelmiştir. Proje tabanlı faaliyetlerde bulunan, AB'den ve diğer yurtdışı tabanlı hibe ve fonlardan yararlanan bu kuruluşlar, aynı zamanda bağış ve sponsorluk gibi kalemlerden de yararlanarak ayakta kalmaktadır. Yaptıkları araştırmaları ve analizleri kitap, dergi ve rapor haline getirerek toplumun ve karar alıcıların bilgisine sunan bu kurumlar, yurtdışındaki paydaşları ile de temaslar kurmakta ve ortak birçok proje, yayın ve kongre/konferans/sempozyum gibi ses getirecek faaliyetlere imza atmaktadır. 1990'lı yılların başlarından itibaren artan bir hızla devletin politikalarına etki etmeye başlayan bu kurumsal yapılar, başta dışişleri olmak üzere birçok devlet kuruluşunun çalışmalarından yararlanmak istediği aktörler haline gelmiştir. Bu çerçevede, düşünce kuruluşları arasında da bir rekabet oluştuğunu ve karar alıcıları etkileyerek ortaya koydukları alternatif stratejilerin uygulanmasını arzulayan düşünce kuruluşlarının bir "alternatif politika havuzu" oluşturduklarını söyleyebiliriz (Aras, Toktaş ve Kurt, 2010: 170-171). Hatta bu rekabetin, gerek yurtiçi, gerekse de yurtdışından sağlanabilecek fonları alabilmek ve en iyi uzmanları bünyesine katabilmek için de sürdürüldüğünü söyleyebiliriz.

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye’de kurulmuş olan düşünce kuruluşlarının en önemli unsurları sermaye ve iş dünyası temsilcileri, emekli bürokratlar (özellikle emekli diplomatlar), siyasetçiler, akademisyenler ve yüksek lisans/doktora öğrencileridir. Stajyer, gönüllü, sözleşmeli, devamlı statüye haiz, yarı zamanlı, konu odaklı ve tam zamanlı uzmanlar ile proje odaklı çalışanlar, bu kurumların kadrosunu oluşturmaktadır. Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının en önemli özelliklerinden biri de emekli bürokratlar ile siyasetçilerin varlığına karşın, her an kullanılabilir genç ve gelişime açık bir kadroya sahip olmalarıdır. Bu merkezlerde daha çok uluslararası ilişkiler, bölge çalışmaları, siyaset bilimi ve sosyoloji odaklı faaliyetler yürütülmektedir.

Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının coğrafi kapsamına göz gezdirdiğimizde daha çok siyasal gelişmeleri yönlendiren Ankara ve İstanbul gibi şehirlerde kurulduklarını görüyoruz. Ankara’da kurulan düşünce kuruluşları, daha önceki dönemlerde devletin politikalarını meşrulaştırmaya çalışan aktörler olarak bilinirken, bugün artık bu anlayışın değişmeye başladığını söyleyebiliriz. İş dünyasının, yani sermayenin desteğini arkasına alan ve dış politika alanında çok daha açılımcı bir anlayışa yaslanan düşünce kuruluşları ise daha çok İstanbul’da kurulmaktadır. Yani Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının devlet ile özel sektör arasında sıkıştığını ve bu aktörler tarafından finanse edildikleri için bağımsızlık ve objektiflik anlamında ciddi bir sıkıntı içerisinde olduklarını söyleyebiliriz.

Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının daha çok dış politika ve güvenlik alanlarında çalışmalar yürüttüğünü ve özellikle son dönemde bölgesel çalışmaları ön plana yerleştiren bir anlayışı benimsediğini söyleyebiliriz. Ne var ki, bu düşünce kuruluşları, geniş çaplı ve anlamlı bölge çalışmaları yapabilmek için ne yeterli bütçeye ne de yeterli yetkinlikte ve sayıda uzmana sahiptir.

Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının mali kaynaklarına göz gezdirildiğinde, bu konuda tam bir belirsizliğin hâkim olduğunu görebiliyoruz. Özel sektörün düşünce kuruluşlarına finansal destek verdiğini biliyoruz. Ancak bu desteğin devletin/hükümetin kararlarından, siyasal spektrum içerisindeki yerlerinden ve belli düşünce kuruluşlarına olan bakış açılarından etkilendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz (Aksiyon, 2014). Örneğin, Soğuk Savaş sonrası Türkiye’de kurulmuş en önemli düşünce kuruluşlarından biri olan ASAM, hükümetin kendisine yönelik olumsuz tutumu sonrası, özel sektör tarafından kendisine sağlanan finansal destek kesilince faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır (Yetkin, 2008). Özellikle milenyum sonrası dönemde kurulan ve bugün

aktif bir şekilde çalışan birçok düşünce kuruluşunun da devlet/hükümet ile oldukça yakın ilişki içerisinde olduğunu ve dış politika seçeneklerini meşrulaştıracak yayınlar, raporlar, analizler yayınlayarak, hükümete yakın iş dünyası temsilcilerinden kendilerine yönlendirilecek mali kaynaklara odaklandıklarını söyleyebiliriz. Kuşkusuz bu durum düşünce kuruluşlarının bağımsızlığına ve kuruluş amaçlarına aykırıdır. Zira düşünce kuruluşları alternatifler üreten sivil kurumsallaşma girişimleri olarak bilinmektedir. Bu kurumlar, devletin izlediği politikaları meşrulaştırmaya yarayan toplumsal ve siyasal manipülasyon araçları değildir. Devletin çeşitli kurumlar eliyle düşünce kuruluşlarına doğrudan mali yardımda bulunduğu bilinmektedir. Örneğin Dış Politika Enstitüsü'nün bağlı bulunduğu Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 1990-1997 arasında Türk Tanıtım Fonu'nun sağladığı mali imkânlardan yararlanmıştı (Güvenç, 2006: 174). Aynı şekilde yabancı vakıf ve düşünce kuruluşları da proje bazlı olmak kaydıyla Türkiye'deki düşünce kuruluşlarına zaman zaman destek olmaktadır (Aras, Toktaş ve Kurt, 2010: 170). Üniversiteler ve yerel yönetimler de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Türkiye'deki düşünce kuruluşları daha çok vakıf ve şirket şeklinde kurulmaktadır. Devlete ve üniversitelere ait düşünce kuruluşları dışında kalan ve sivil bir inisiyatifle kurulan tüm düşünce kuruluşları hukuki anlamda bu iki başlıktan biri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Vakıflar, kar amacı gütmeyen kuruluşlar oldukları ve vergi avantajlarından yararlanabildikleri için düşünce kuruluşları açısından tercih edilebilir bir hukuki şemsiye olmaktadır. Şirket çatısı altında teşkilatlanmış düşünce kuruluşları ise yasal kısıtlamaları en aza indirgeyebilmek ve merkezde üretilecek yayın, analiz ve proje gibi "ürünlerin" ekonomik avantajlarından yararlanabilmeyi amaçlamaktadır. Zaman içerisinde düşünce kuruluşlarının hem vakıf hem de şirketlere sağlanan kolaylık ve avantajlardan yararlanmaya başladığını görüyoruz (Güvenç, 2006: 173-175). Ancak yine de hukuki çerçevede düşünce kuruluşlarının statüsünün tam bir belirsizlik içerisinde olduğunu söylemek gerekir. Bu durum, düşünce kuruluşlarının bağımsızlığına ve objektiflik kaygısına etki eden bir diğer unsur olarak "Demokles'in Kılıcı" misali bu kurumların üzerinde sallanmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'deki düşünce kuruluşlarının esasen güvenlik, özellikle de ulusal ve bölgesel güvenlik meselelerine eğildiğini söylemiştik. Ancak Türkiye'deki devlet odaklı geleneksel güvenlik anlayışı ile düşünce kuruluşlarının ortaya koyduğu güvenlik anlayışı arasında ciddi birtakım farklılıklar olduğunu söyleyebiliriz. Bu farklılıklar 3 farklı düşünce kuruluşu çeşidi ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi;

devlet merkezli geleneksel güvenlik algısına ve askerlere odaklı ulusal güvenlik kültürüne eleştirel yaklaşan kurumlardır. Bunlar sivil-asker ilişkilerinin, sivilleri üstün kılacak şekilde yeniden değerlendirilmesini ve ulusal güvenlik anlayışının da farklı güvenlik tehditlerini değerlendirebilecek şekilde insan odaklı bir yapıya büründürülmesini arzulamaktadır. Ne var ki, bu düşünce kuruluşları gündemi belirleme yetisinden yoksundur ve hatta büyük çoğunlukla devletin kendileri için çizmiş olduğu geleneksel dış politika kalıplarının dışına çıkamamaktadır. Düşünce kuruluşlarının bağımsızlığına, hukuki statülerine ve mali yapılarına ilişkin henüz ciddi bir gelişimin olmaması, dış politika hususunda asker-sivil bürokratların kapalı bir yapı içerisinde hareket etme noktasında ısrarcı olmaları ve düşünce kuruluşları arasındaki eşgüdüm yoksunluğu, bu tarz düşünce kuruluşlarının etkinliğini sınırlandırmaktadır.

İkinci grupta yer alan düşünce kuruluşları, güvenliğe dair değişimci yaklaşımlar ile geleneksel güvenlik anlayışını aynı potada eritmeye çalışmaktadır. Uluslararası ilişkilerdeki değişimin, küreselleşmenin getirdiği farklı anlayışların ve güvenlik alanındaki son kuramsal çalışmaların ayırında olmalarına karşın, geleneksel güvenlik anlayışının bir ürünü olan “Türkiye’nin farklı bir ülke olduğu ve ateş hattında bulunduğu” söylemi üzerinden gelenek ile değişimi harmanlamaya çalışmaktadırlar. Bu kuruluşların, Türkiye’deki devlet odaklı ve askeri-sivil bürokrasi tarafından şekillendirilen geleneksel dış politika anlayışına, yeni düşünce ve aktörleri de belli oranlarda eklemeyerek bir sentez oluşturmaya çalıştıkları söylenebilir. Örneğin, sivil toplumun devletten bağımsız hareket etmesine ve dış politikayı etkilemesi gerektiğine dair görüşler ileri sürmelerine karşın, aynı aktörlerin politika üretim sürecine müdahil olmasına ve sürece aktif olarak katılmasına yönelik çekingen bir tutum sergilediklerini görüyoruz. Üçüncü grupta yer alan düşünce kuruluşları ise Türkiye’deki geleneksel güvenlik anlayışını aynen benimseyen ve izlenen dış politikanın meşrulaştırılabilmesi için faaliyetlerde bulunan kurumlardır (Aras, Toktaş ve Kurt, 2010: 173-175).

Türk Dış Politikası’nın şekillendirilmesi bağlamında etkili bir aktör olabilmeyi amaçlayan düşünce kuruluşlarının çok büyük bir bölümü uluslararası bağlantılara sahiptir. Yani yurtdışında kurulmuş olan düşünce kuruluşları ile ortak çalışmalar yürütebilmekte, ortak proje, yayın ya da sempozyum/konferans/panel gibi etkinlikler koordine edebilmektedir. Hatta bazı düşünce kuruluşlarının Türkiye dışında, özellikle önem verilen ülkelerde temsilcilikler dahi oluşturduğunu görüyoruz. Bu yaklaşım, düşünce kuruluşu mantığının yerleşebilmesi açısından önemlidir.

Düşünce kuruluşlarının hemen hepsi post-modern güvenlik anlayışının beraberinde getirdiği insani güvenlik çerçevesinde değerlendirilecek göç, kimlik, çevre, sosyal adalet, kadın sorunları, sınır aşan suç örgütleri gibi faktörlerin ayırındadır ve bu konuları da çalışmaları bağlamında irdelemektedirler.

Dünya ortalaması ile kıyaslandığında oldukça geri planda kalıyor olmasına karşın, özellikle milenyum sonrası dönemde kendisini düşünce kuruluşu olarak adlandıran ve özellikle yayınları, projeleri ya da medya görünürlüğü ile dış politika kararlarını etkilemeye ve yarlık göstermeye çalışan birçok sivil kurumsal yapı ortaya çıkmıştır.² Ancak düşünce kuruluşlarının varlık gösterebilmesinin temel koşulu ekonomik özerklik ve düşünsel objektivitedir. Tüm düşünce kuruluşları bağımsızlıklarından ve objektif değerlendirme kriterinden ödün vermediklerini iddia etseler de bu düşünce kuruluşlarına yönlendirilen mali/ekonomik kaynakları ellerinde bulunduran kişi ve grupların, düşünce kuruluşlarından kendi stratejilerine/politikalarına uygun, uyumlu ya da karşıt olmayan bir çalışma yürütülmesini isteyecekleri ortadadır. Yani her düşünce kuruluşu için mali/düşünsel bir özerklikten ya da bağımsızlıktan söz edebilmek olanaksızdır. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki düşünce kuruluşlarının önemli bir bölümünde yöneticilik pozisyonunda bulunan isimlerin özel sektör, askeri ve siyasal çevreler ile devlet üniversitelerinde akademisyen olduğunu, yani devlete ya da devlet ile iş yapan sermaye gruplarına bağımlı olduklarını ya da doğrudan devlet tarafından atandıklarını görüyoruz. Bu durum da yine bağımsız ve objektif bir tutum sergilenebilmesinin önüne geçmektedir (USAK Stratejik Gündem, 2012).

Düşünce kuruluşlarının artan etkinliğine karşın Türk Dış Politikası'na hâkim olan geleneksel anlayışın aşılabildiği söylenemez. Dış politika Türkiye'de güvenlikleştirilmiş bir alan olarak görülmekte (Kaliber, 2005: 31-60) ve üst düzey sivil/asker bürokratlar, dışişleri bakanı ile başbakanın kontrolünde şekillendirilmektedir. Son dönemde cumhurbaşkanlığı makamının da ciddi bir dış politika aracı olarak kullanıldığına şahitlik ediyoruz. Düşünce kuruluşları ise tüm çabalarına karşın, ancak izlenecek/izlenen dış politikanın toplum nazarında meşrulaştırılması ihtiyacı hâsıl olduğu zaman kullanılan bir reklam aracı olarak görülmekte ve dış politika mutfağına sokulmamaktadır. Öyle ki,

² Bunlardan en önemlileri ya da medyayı en yoğun olarak kullananları SETA, USAK, ORSAM, BİLGESAM, Ankara Strateji Enstitüsü, TÜRKSAM, 21. Yüzyıl Strateji Enstitüsü, TESEV ve TASAM olarak değerlendirilebilir. Özellikle ASAM'ın kapanması sonrası oluşan boşluk, bu düşünce kuruluşlarına kullanabilecekleri ciddi bir alan yaratmıştır.

düşünce kuruluşlarının dış politika stratejisi geliştirme aşamasında kullanmaları gereken ham bilginin sağlanması noktasında sağlıklı bir işleyiş yapılandırılmamıştır. Düşünce kuruluşu temsilcilerinin dış politika mutfağında yer alan sivil/asker bürokratlar ya da hükümet temsilcileri ile gerçekleştirdikleri paylaşım ve bilgilendirme toplantıları ise zaten bilinen gerçekleri ya da bilgileri yeniden değerlendirmekten öteye geçmemekte ve yalnızca katılımcı bir demokratik anlayışa yaslanıldığını topluma kanıtlayabilmek amacıyla yönelik bir çaba olarak değerlendirilmektedir. Bu ahval içerisinde, düşünce kuruluşlarının sorun çözücü, alternatifler yaratan/alternatifleri değerlendiren ve toplumu bilgilendirerek en doğru politikanın benimsenmesini sağlayabilme hedefi de anlamsızlaşmaktadır.

Sonuç

Araştırma, analiz yapma ve yaptığı araştırma ve analizleri yayın olarak sunarak karar mekanizmalarını etkileyebilme amacıyla dönük olarak çalışmalar yürüten düşünce kuruluşları, katılımcı demokrasinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. İlk temsilcileri, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu kurumsal yapıların anavatanı ise ABD'dir. Özellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren ABD Dış Politikası'nı etkileyebilmek karar alıcıların önüne alternatif çözümler koyabilmek amacıyla görünürlüklerini arttıran bu kuruluşların etkinliği ve sayısı, Soğuk Savaş sonrası dönemde dramatik bir artış göstermiştir. Bu artış yalnızca ABD ve diğer Batılı ülkelerle sınırlı kalmamış, dünyanın hemen her yerinde benzer bir sürecin belirginleştiğine tanıklık edilmiştir.

Düşünce kuruluşları, birçok sektör ve politika alanına yönelik çalışmalar yürütse de en etkin ve görünür oldukları alan dış politika olmuştur. Öyle ki, bugün dünyanın birçok yerinde yaşanan siyasal gelişmeleri ve dış politika oluşum sürecini düşünce kuruluşlarından bağımsız düşünemiyoruz. Soğuk Savaş döneminde farklı politika alanlarında çalışan ve devlet ile olan bağlarından dolayı bağımsız/tarafsız olduklarını söyleyemeyeceğimiz İKV, DPE ve SİSAV gibi kuruluşlar dışında düşünce kuruluşu etkinliği gözlemleyemediğimiz Türkiye'de de Soğuk Savaş'ın bitişi sonrası düşünce kuruluşlarının görünürlüğü ve etkinliği artmıştır. Türkiye'nin bölgesel güç olabilme hedefine eklemeyebileceğimiz ve dış politika alanında sivil katılımını arttıran bu kurumsal yapıların yeterli etkinliğe ulaştığı ise söylenemez.

Milenyum sonrası dönemde özellikle dış politika alanına odaklanmış düşünce kuruluşları sayı ve kapsam itibarıyla ciddi bir gelişim göstermiş olsa da bu yeterli değildir. Türkiye'deki düşünce kuruluşlarının en önemli problemi, dış politikanın ciddi anlamda

güvenlikleştirilmiş olması ve sivil katılımına kapalı bir görünüm arz etmesidir. Öyle ki, dışişleri bakanı, dışişleri bakanlığının yüksek düzey bürokratları ve ordunun komuta kademesinden oluşan oldukça dar bir grup, dış politika üretim sürecini neredeyse tamamen kendi tekeline almış durumdadır. Dış politika üretim sürecinde sivil katılımını arttırmayı ve üzerinde çalıştığı politika alternatifleri özelinde karar alıcıların perspektifini genişletmeyi ve böylece siyasal/toplumsal meşruiyeti arttırmayı hedefleyen düşünce kuruluşları ise, güvenikleştirme duvarına çarpılmaktadır. Öyle ki, düşünce kuruluşları temsilcileri ile dışişleri temsilcileri arasındaki toplantılar da, genel itibarıyla, düşünce kuruluşu temsilcilerinin zaten bildiği hususların tekrarlanmasından ibaret kalmaktadır. Türkiye’de devlet, izlenen dış politika hakkında, düşünce kuruluşlarına, değerlendirme yapacakları ve bu değerlendirmelere uygun politika alternatifleri geliştirebilecekleri bir bilgi akışı sağlamamaktadır. Bu durum, düşünce kuruluşlarını pusulası olmadan sürüklenen birer gemi haline getirmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye’deki düşünce kuruluşlarının çok önemli yapısal sorunları bulunmaktadır. Hukuki statülerinin halen netleştirilememiş olması, dış politikaya hâkim olan güvenlikçi bakış açısının dışına çıkıp farklı güvenlik tanımları üzerinde fazlaca çalışma yapılmaması, çok büyük bir bölümünün devlet kurumları ya da hükümet destekçisi şirketlerin aktaracağı fonlara bağımlı bir görünüm arz etmeleri ve düşünce kuruluşlarında çalışan kişilerin, bu kurumların geleceğine inanmadıkları için, devlette ya da özel sektörde bir iş imkânı buldukları anda ayrılmaları mevcut yapısal sorunların en önemlileridir.

Türkiye’de düşünce kuruluşları öteden beri toplumsal/siyasal bir meşrulaştırıcı araç olarak kullanılmaya çalışılmaktadır. Amaç, izlenen dış politikanın artı ve eksilerinin objektif ve sivil bir anlayışla değerlendirilmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesinden çok mevcut politikanın düşünce kuruluşlarının ortaya koyacağı rapor, makale, röportaj ve diğer yayınlar aracılığıyla toplum nezdinde meşrulaştırılmasıdır. Bu nedenle, devlet kurumlarının düşünce kuruluşlarına mali imkân yaratma konusunda en önemli aktör olduğuna görüyoruz. Devlet ya da iktidar doğrudan kendisine bağlı düşünce kuruluşları yaratıp kullandığı gibi (Genelkurmay, Dışişleri ve devlet üniversitelerine bağlı düşünce kuruluşları, vb.), işbirliği içerisinde olduğu sivil aktörler (şirketler) eliyle de düşünce kuruluşlarını mali anlamda kendi politikalarına bağımlı hale getirebilmektedir.

Bu çerçevede, diyebiliriz ki, Türkiye’de düşünce kuruluşları halen ciddi bir devlet vesayeti ile karşı karşıyadır. Bu çerçevede, Türk Dış Politikası’nın oluşum sürecinde düşünce kuruluşlarının rolünün oldukça

sınırlı olduğunu ve bu kurumların, daha çok, izlenen politikayı toplum nezdinde meşrulaştırma ve uluslararası aktörleri de bu politika bağlamında bilgilendirme anlayışına eklemeliğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

Aksiyon (2014), “Devlet Sivili Kendi Uzantısı Gibi Görmek İster”, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-37988-devlet-sivili-kendi-uzantisi-gibi-gormek-ister.html> ET. 21 Mayıs 2015.

Dış Politika Enstitüsü (2014), “DPE Hakkında”, <http://www.dispolitika.org.tr> ET. 20 Mayıs 2015.

USAK Stratejik Gündem (2012), “USAK Bilim Kurulu Başkanı Prof. Dr. İhsan Bal: Düşüncenin Cesareten Çok Özgürlük Ortamına İhtiyacı Var”, <http://www.usakgundem.com/haber/75508/usak-bilim-kurulu-ba%C5%9Fkan%C4%B1-prof-dr-%C4%B0hsan-bal-%E2%80%9Cd%C3%BC%C5%9F%C3%BCncenin-cesareten-%C3%A7ok-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BCk-ortam%C4%B1na-%C4%B0htiyac%C4%B1-var%E2%80%9D.html> ET. 13 Mart 2014.

Aras, B., Toktaş, Ş. & Kurt, Ü. (2010), “Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye’de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü”, *SETA Rapor*.

Buzan, B. (1997), “Rethinking Security After the Cold War”, *Cooperation and Conflict*, 32 (1), 5-28.

Ereker, F. & Aydın, M. (2013). *Türkiye’de Güvenlik, Algı, Politika, Yapı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Güvenç, S. (2006), “Türkiye’nin Dış Politikası ve Düşünce Kuruluşları”, *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*, Der.: Semra Cerit Mazlum ve Erhan Doğan, İstanbul: Bağlam Yayınları, 159-180.

Higgott, R. & Stone, D. (1994), “The Limits of Influence: Foreign Policy Think Tanks in Britain and the USA”, *Review of International Studies*, 20 (1), 15-34.

Kaliber, A. (2005), “Türkiye’de Güvenikleştirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, 2 (7), 31-60.

Karabulut, B. (2010), “Dünyada ve Türkiye’de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Akademik Bakış*, 4 (7), 91-104.

Karakurt, A. (2007), “Düşünce Kuruluşları ve Politika Sürecindeki Roller”, *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (2), 1-20.

Keskin, F. (2005), “Modern Demokrasilerde Yeni Politik Seçkinler: Think Tanklar ve Politikadaki Roller”, *Sosyoekonomi*, 1, 45-59.

McGann, J.G. (2005), “Think Tanks and Policy Advice in the US”, *Foreign Policy Research Institute*.

McGann, J.G. (2014), “2013 Global Go To Think Tank Index Report”, *University of Pennsylvania*, <http://gotothinktank.com/dev1/wp-content/uploads/2014/01/GoToReport2013.pdf>.

Sandıklı, A. (2008), “Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejisi”, *BİLGESAM Rapor*, 2.

Yetkin, M. (2008), “Ülker, ASAM’dan Desteğini Çekti Faaliyet Durdu”, *Radikal*, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat_yetkin/ulker_asamdan_destegini_cekti_faaliyet_durdu-908834.

Zengin, M.A. (2011), “Bilgi Paylaşımı Bakımından Devlet Sırrı Kavramı ve Ulusal Güvenlik”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6 (2), 141-151.